

KÜLTÜR-KİŞİLİK İLİŞKİSİ

İsmail ENGİN*

Günlük yaşamda bir insan, nitelik ve nicelik açısından çoğunlukla "kültürlü" ya da "kültürsüz", "kişilikli" veya "kişiliksiz" olarak tanımlanır ve yorumlanır. Bu arada "karakter" ile "mizaç" işin içine girer ve "sağlam karakterli", "iyi mizaçlı" gibi ifadeler de yer alır ya da bunların tam tersi.

Bazan ise kültür ve kişilik kavramları birlikte kullanılır ve "kültürlü ama kişiliksiz", "kişilikli fakat kültürsüz" vb. denir. Kavram kargaşası, her alanda olduğu gibi, burada da sürüp gider. Sanki, kültür ile kişilik kavramları birbirinden bağımsızmış gibi...

Bu çalışmada, kültür ile kişilik kavramları arasındaki işlevsel ilişki açıklanmaya çalışılacaktır. Öncelikle, kültür ile kişilik kavramları üzerinde durmakta yarar vardır.

A. Konu İle İlgili Kavramlar

1. *Kültür*

Yapılan birçok tanımlama olmasına rağmen, bu tanımlamalar, iki genel kategoride toplanmaktadır:

- a) Bütüncü tanımlar kategorisi,
- b) Fikirler sistemi kategorisi.

Birinci kategoriye göre kültür, kazanılan bir davranış kabı olarak nitelenir ve insanın yaptığı-yarattığı her şeyi içeren bir yaşam biçimidir. Kültür, böyle bir yaşam biçimi niteliğiyle gelenekten töreye; konuşmadan müziğe; yiyecekten içeceğe; konuttan giyeceğe kadar tüm insanî davranış kalıplarını içeren karmaşık bir oluşum, bir bütündür.

* A.Ü. DTCF. Halkbilim Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

Diğer kategoriye göre ise kültür, bir şifre türüdür, zihinsel bir oluşumdur. Bu anlamda davranış, önce zihinde biçimlenir, sonra eylem olur. Madem ki davranışı oluşturan düşüncedir, o halde kültür, düşünceler sistemidir. Çünkü, tek tek kültür unsurları, düşüncenin dışarıya yansımından başka bir şey değildir. (VIVÉLO, 1981: 50-52).

Bize gelince, kültür konusundaki düşüncelerimiz, ikinci kategori ile özdeşdir ve bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır,

2. *Kişilik* ' , ...

Tıpkı kültür gibi, latince kökenli bir kavramdır ve persona (aktörün maskesi)'dan gelir. Kişilik, bireyin doğuştan kazandığı kalıtsal/ genetik özellikleriyle, sonradan kazandığı ya da öğrendiği unsurların toplamıdır. Bu anlamda, biyolojik ve kültürel özelliklerin bir bileşkesidir. (BAŞARAN, 1974: 13-14). Ancak, biyolojik güdülerle, kültürel istekleri dengeleyici bir unsur olduğu da vurgulanmalıdır.

Kültür ile kişilik kavramlarını kısaca yukarıdaki şekilde özetledikten sonra, kültür-kişilik. ilişkisine geçebiliriz.

B- Kültür-Kişilik ilişkisi

Kültür ile kişilik kavramları arasındaki işlevsel ilişki, bir satranç oyununa benzer. Kültürü, fikirler sistemi olarak algılayıp bireyi de bu fikirler sisteminin bir taşıyıcısı olarak düşündüğümüzde, satranç oyunu ve bu oyunda kullanılan taşlar ile özdeşleşir. Bu anlamda kültür, satranç oyununun genel kurallarına benzer. Kişilik ise, bu genel kurallar etkisi altındaki taşlar gibidir. Satrançta, genel kurallar, oyundaki taşların hareketlerini ve konumlarını belirler. Kültür de kişilik yapısını etkiler. Buna göre, satrançta at'ın ya da piyon'un hareketleri önceden belirlenmiştir. Bir kişilik özelliği olan eşcinsellik de genelde kültürel bir oluşumdur. Yine, kişiliğin en belirgin unsuru olan kimlik ya da bireyin adı, bireyden önce saptanmıştır. Satranç oyununda genel kurallar içerisinde her yere " L " şeklinde giden taş, at'tır ve o bu kurallar içerisinde her taş gibi oyunun gidişini etkiler. Amaç, oyunun kuralları içinde ancak o oyuna özgü olan düşüncüyü simgeleyen "şah"m korunması ve diğer rakip "şah"m *mat* edilmesidir. Kültürde de durum, farklı değildir. Birey, kişilik yapısını kültürden alır. Ancak, burada güdüler göz ardı edilmemelidir. Kültür, genel kuralları içinde kendine özgü bir kimliği, bireye kazandırır. Birey, bu kimlik ile ait olduğu kültürle özdeşleşir. Ancak, tıpkı

satranç, oyunundaki taşlar gibi, birey de kazandığı kimlik ile kültürel sistemi ve yapıyı etkiler. Önce kültürden etkilenen birey, kültürü etkilemeye başlar, İşte bu aşamada, kişilik ile satranç oyunundaki taşlar arasındaki ilişki ,özdeşliğini kaybeder. Çünkü, kişilik kültürel kuralları değiştirebilecek bir nitelik kazanmıştır. Satrançta, taşlar genel kuralları değiştiremez.

Bu durumu, biyolojik unsurları da göz önünde bulundurarak, şöyle bir örnekle açıklayabiliriz:

Bir an için, iki toplum arasında oluşan sıcak bir savaşın içinde, birbirleriyle savaşmakta olan askerlerin, ateş boyunun en ileri noktasındaki durumunu gözlemlediğimizi varsayalım. Saldırıya ve savunmaya hazır iki karşıt kutup. Her an için, ölmeye ve öldürmeye hazır olduğu düşünülen askerler. Genel durumu görüşen komutanlar. Genelkurmay Başkanlığı ve buradaki Savaş Dairesi. Toplantılar. Ateş boyunun birindeki birlik komutanlarına ve buradan da mevzilenmiş askerlere ulaşan karar: Hücum!

Burada belirtilmek istenilen nokta, hücum aşamasında bu emrin ya da kararın ilk ulaştığı anda, durumu ilk kez algılayan askerlerin içinde buldukları ortamdır. Buna göre, askerin söz konusu karara katılıp katılmama konusundaki bir anlık düşünceleri şu boyutlardadır:

1. Asker, önce ölüm düşüncesiyle karşı karşıya kalmıştır. Saldırdığında diğer tarafın bunu engellemek isteyeceğini bilmektedir. Engelleme varsayımının ulaştığı düşünsel boyut, yaşamını yitirme kaygısıdır. Bu kaygı, bireyin biyolojik oluşumunda vardır ve yaşamını sürdürebilmek arzusu, içgüdüsel olarak harekete geçmiştir. Nitekim o, bunun sonucunda, söz konusu karara uymak istememektedir. Çünkü, karar, gerektiğinde onun ölümünü istemektedir.

2. Bunun yanı sıra, ait olduğu toplum ve kültür, kendi çıkarları doğrultusunda bireyin saldırmasını istemektedir. O, saldırdığında bir kahraman olarak nitelenecektir. Kaçtığında ise, bir ödle, korkak, şerefsiz, vatan haini vb. olarak damgalanacaktır.

ikinci durumda, bireyin bulunduğu toplum ve kültür tarafından kabul görmesi söz konusu değildir. O, dışlanacaktır. Toplumun ve kültürün içindeki işleviyle beraber, değerini de kaybedecektir. Artık o, toplumu ve kültürü için, yine onlar tarafından, değersiz, adi bir varlık kimliğine sokulacaktır. Birey, yalnız başına bir hiçtir. Bunu bilmektedir ve bildiğinden dolayı da saldırması gerektiğini bildiren karara uymak zorunda olduğunu düşünmektedir.

Sonuçta asker, içgüdüsel olarak ben** duygusuna sahip olduğundan kaçmayı; toplum ve kültür açısından ele alındığında ise biz duygusunu kazanması nedeniyle de saldırmayı istemektedir. İşte, bir anlık düşünce, bu ikilik söz konusudur.

Böyle bir ikilik içerisinde askerin davranışı nasıl olacaktır? Asker ya saldıracak ya da kaçacaktır. Davranışı yöneten ve ona egemen olan kuvvetler arasındaki karşılıklı etkileşim ve bu etkileşimdeki baskı unsurunu, burada söz konusudur. Bir başka deyişle, davranışı, ben duygusu ile biz duygusundan herhangi biri ya da her ikisi birden yönlendirecektir. Her ikisinin birden davranışı yönlendirmesi olayında asker, felç olabilir. Çünkü, kaçmasını, saldırmayı gerektiğini belirten biz duygusu; saldırmasını da kaçmasını isteyen ben duygusu engelleyecektir. Bu durumda, birey, bir savunma mekanizması geliştirerek felç olabilir. O, felç olduğunda ne saldırabilecek, ne de kaçabilecektir. Her iki etmenin de isteği, yerine gelmiştir. Asker, ne ölmüştür, ne de kaçabilmiştir. Toplum ve kültür, onu suçlayamayacaktır. Nitekim, savaşlar sırasında bu durum söz konusu olmuştur.

Görüldüğü gibi, yukarıda verilen betimleme ve yorumda, ben duygusu ile biz duygusu arasındaki karşılıklı etkileşim anlatılmak istenmiştir, iki duygu arasındaki etkileşimin dayandığı temeller de verilmiştir. Buna göre, buradaki ben duygusu içgüdü; biz duygusu da kültür olarak nitelenmektedir. Betimlemede de içgüdü ile kültürün, bireyin davranışlarını nasıl etkilediği konusu gösterilmeye çalışılmıştır.

Askerin davranışı, bu ikilik içerisinde, kazandığı kişilik özelliğine göre yönlenecektir ve bazı sapma hareketlerinin dışında kültüre uygun bir şekilde oluşacak; hücum emrine katılma olayı gerçekleşecektir. Nitekim böyle de olmaktadır.

, Biyolojik özellikler, güdüler baskı altına alınmakta, davranışı kültürel unsurlar yönlendirmektedir. İşte, biyolojik güdülerin baskı altına alınması ve kültürel unsurların davranışı yönlendirmesi olayı ya da bunun tam tersi ve her ikisinin eşit bir durumda etkilemesi olayı, kişiliğin kendisidir. Çünkü, kişilik, biyolojik ve kültürel özelliklerin bir bileşkesidir. Yine, görüldüğü gibi, kişilikte biyolojik güdüler baskı altına alınmış, bilinç altı edilmiş, bastırılmıştır. Bu bastırma işi de kültür tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim, kişilik, bu nedenle kültüre uygun bir

** Burada kullanılan ben kavramı, psikanalistlerin kullandıkları ben kavramı ile aynı anlamda kullanılmamaktadır. Nitekim, bu çalışmadaki ben kavramı, Freud'un ileri sürdüğü id kavramı ile özdeş olarak kullanılmaktadır.

Özellik göstermektedir. Kültür, geliştirdiği mekanizmalar ve kurumlar aracılığıyla biyolojik güdülerini kontrol altına almasını bilmiştir. Tıpkı Oedipus kompleksi gibi.

Bilindiği gibi Oedipus kompleksi, oğlan çocuğunun anneye cinsel ilgi duyduğunu belirten Freud'un ortaya koyduğu bir realitedir. Olay, biyolojik güdülerden kaynaklanmaktadır ve temelinde cinsellik vardır. Kültür, bireylerde doğuştan var olan bu güdüyü, fücür*** yasağı ile engellemektedir. Fücür yasağı, -birinci dereceden- kandaşla / iki kan akrabasıyla ya da akrabalar arası cinsel ilişki kurma yasağıdır. (HIRSCHBERG, 1965: 199–200). Buna göre, kültür, kandaşla -birinci dereceden- cinsel ilişki kurmanın pis, günah olduğunu, kanı kirletici bir unsur olarak nitelendirildiğini, bunu düşünmenin dahi olanaksız olduğunu bireye kazandırmaktadır. Hatta, bazı bilim adamları, Oedipus kompleksinden çekirdek ailenin doğduğunu ileri sürmektedir. (REED, 1983: 226–227). Bu anlamda kültür, yeni kültürel oluşumlara neden olmaktadır. Yine, biyolojik güdüler de kültürel unsurların oluşmasını sağlamaktadır. Şu anda, Oedipus kompleksini ve fücür yasağını bir kenara bırakarak, yine savaşta çarpışan askerin davranışlarını irdelemeyi sürdürelim:

Evet, asker, kültürel bir karar olan hücum emrine uyacaktır. Ancak, karşı cephedeki askerler de savunma kararı aldıysa, buna uyacaklardır. Böylece, saldırı ve savunma, kültürel iki karar olarak karşımıza çıkacaktır. Tıpkı satranç oyununda olduğu gibi. Yalnız bir farkla: Saldırı ve savunmada uluslararası anlaşmalarla belirlenen kurallar uygulanmayabilir. Çok zor durumda kalan taraflardan biri, yenilmemek ya da durumunu daha da pekiştirmek amacıyla ve son darbeyi vurmak için, kullanılması yasak olan silahları kullanma kararını alabilir. Burada, ait olunan kültüre özgü bir çıkar ve buna özgü kalıplarla yetişen, biçimlenen, buna göre bir kişilik ve kimlik kazanan komutanın, kendi kültürünü düşünerek, uluslararası kınamaları göze alarak aldığı bir karar söz konusudur. Bu karar, komutanın kendisine özgü kişilik özelliğinin bir sonucudur. Nitekim daha sonra da bulunduğu kültür için, olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açacaktır.

C- Sonuç

Kültür-kişilik ilişkisinin işlevsel bir biçimde ele alındığı bu çalışmada, sonuç olarak şunlar söylenebilir:

*** Fücür yada diğer adıyla incest kavramı yerine Orhan Acıpayamlı sililiksizlik kavramını kullanmaktadır. (ACIPAYAMLI, 1978: 86).

1. Birey, bir kültür çevresi içinde doğup, yetiştiğinden kültüre özgü davranış kalıplarını ve düşünceler sistemini, dolayısıyla da kimliği ve kişiliği kazanır.

2. Kültüre özgü bir düşünce sistemi kazanan birey, biyolojik güdülerini kontrol altına alır ya da bu güdüler, kültür tarafından bastırılır.

3. Kültüre uygun bir kişilik kazanan birey, kültürü etkilemeye başlar.

Kısaca, kültür, önce kişiliği etkilemekte, sonra da kişilikten etkilenmektedir.

KAYNAKLAR

ACIPAYAMLI, Orhan

1978: *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 442, Ankara.

BAŞARAN, Fatma

1974: *Psiko-Sosyal Gelişim. 7-11 Yaş Çocukları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma*, Kalite Matbaası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 254. Ankara.

HIRSCHBERG, Walter

1965: *Wörterbuch der Völkerkunde*, Alfred Kröner Verlag, Kröners Taschen Aufgabe Band: 205, Stuttgart.

REED, Evelyn

1983: *Kadının Evrimi. Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye*, Cilt: 2, Çev.: Şemsa Yeğın, Payel Yayınevi, İstanbul.

VIVÉLO, Frank Robert

1981: *Handbuch der Kulturanthropologie*, (Übersetzt aus dem Amerikanischen: Erika Stagl; Hrsg. von Justin Stagl), Ernst Klett, Stuttgart.